

Увод в общото езиковедие

© *Лилия Илиева*

ISBN 944 - 680 - 183 - 6

Благовград, 2001

ПРЕДГОВОР

Езикознанието (лингвистиката) е сравнително млада самостоятелна наука, която през XIX век (а в някои научни традиции – и днес) се явява под различни имена. Нейното отделяне е резултат от голямото различеняване на човешкото познание по областите на различни, самостоятелни науки, което има за свой резултат възникването и на другите отделни науки. Много от големите учени (някои от тях са езиковеди) смятат, че разделянето на човешкото познание на отделни науки е изкуствено и не е в полза за нашето познание за света. От тази гледна точка езикознанието е тясно свързано с логиката, философията, психологията, някои други науки.

Отделянето на езикознанието като **самостоятелна наука** е дало възможност тази наука да се развие необикновено успешно. Тя е постигнала големи и несъмнени успехи и в много отношения е послужила за образец на други хуманитарни науки, които използват нейните достижения. Затова обособяването на езикознанието в самостоятелна наука е дало много плодотворни резултати и заниманията в нейната област поставят пред специалистите изключително високи изисквания за дългогодишна подготовка. Същевременно това обособяване е условно и много езиковеди сочат, че откъсването на проблемите на езика от проблемите, разглеждани във философията, психологията и други науки, е обеднило нашите виждания за езика. Затова от края на XIX в (но особено силно през втората половина на XX век) в езикознанието текат два противоположни процеса:

– Процес на **интеграция** с други науки, възникване на области, които се смятат за гранични между две, три и повече науки.

– Процес на **вътрешно членение** на лингвистиката, в която се обособяват все по-тесни области и за тях някои твърдят, че това са нови “науки”, “научни области”, “дисциплини” или “направления”.

Както всяка наука, развита в Европа, езикознанието има своите корени в гръцкото научно мислене – в неговите основи лежат идеи на философи като Платон и Аристотел, Протагор, Сократ и много други от блестящите умове на Елада.

Друг източник на науката езиковедие е граматическата практика, възникнала навсякъде, където е създадена книжовност с традиции, продължили векове – не само в Гърция, но и другаде, особено в Индия и Китай.

В науката лингвистика се е включила онази граматическа традиция, която е създадена от старите гърци, приета е и доразвита от римските граматисти, византийския свят и – през Средновековието – е подета от новите европейски народи.

В университетския свят лингвистиката е заела своето място в **цикъла на**

филологията, но в някои случаи е успяла да получи и своята свобода от нея: курсове по лингвистика (главно – на по-лесно достъпната структурна лингвистика) през втората половина на XX век се предлагат като избираеми за студенти от различни специалности в световните университети. Филологическата връзка на лингвистиката обаче е по-романтична.

Коя е Филология? Средновековният английски философ Джон от Солсбъри¹ се е опрял на латинския писател Марциан Капела (IV сл.Хр.), автор на поемата “Бракът на Меркурий и Филология”, която коментира така: “Според езическата митология на древните Разсъдливостта (*Phronesis*) има три дъщери – Любов към разума (*Philologia*), Любов към мъдростта (*Philosophia*) и Любов към красотата (*Philocalia*)”. Марциан Капела разказва как Меркурий – бог на красноречието – щом достигнал възрастта на мъжа, то веднага, по настояване на майка си, се оженил за Филология. Така Филология – символ на разума – се свързва с Меркурий, който символизира красноречието. Макар че зад тази алегория може смътно да се види проблемът за връзката на езика и разума, определено може да се каже, че образите на Меркурий и Филология от римската поема (и в тълкуването им от английския философ Джон от Солсбъри) не са прототип на наука, която се занимава с езика.

Днес терминът “филология” се използва с различно съдържание в различните научни традиции. Съществува и специално изследване, което установява, че дори в рамките на англоезичната литература американците и англичаните не разбират под “philology” едно и също нещо.

Езикознанието част от филологията ли е? Делението на езикознанието на “общо” и “частно” при немските лингвисти (младограматисти) от края на XIX в. е довело до обвързването на различните видове частно езикознание с отделни филологии (Карл Бругман например смята, че индоевропейското езикознание е част от филологията, която нарича индоевропейска. Според него, индоевропейското езикознание не е част от общото езикознание). Това гледище е разпространено в традициите на европейската наука и е отразено в традициите на европейското образование.

Включването на езикознанието в рамките на научното направление **филология** се дължи на исторически обстоятелства. Интересът към езика е възникнал у хората по две много различни причини, които можем да означим като митологично-философска и тълкувателна.

Митологично-философската причина първоначално е само митологична. Древният човек е бил очарован от магията на “словото”, от загадъчността на връзката между нещата в действителността и техните “имена” (думите за тях) в езика. С развитието на философията в Гърция възниква

концепцията за “логоса” (λόγος, дума, която в старобългарския език се предава като СЛОВО), развита особено в Александрийската философия. Тя е изразена от Йоан Богослов още в началото на неговото Евангелие (1:1):

*В началото бе Словото;
И Словото бе у Бога;
И Бог бе Слово*

С особена дълбочина философските въпроси на езика са разглежани в старата индийска философия (която сама по себе си е едно от големите културни постижения на човечеството).

Тълкувателната насока на интереса към езика възниква с развитието на литературната традиция. Тук отново големите постижения са на елинистичния свят (в Европа) и на индийската наука, и двете възникнали в цивилизации с развито литературно творчество. С времето езикът на ценените литературни творби е ставал все по-труден за разбиране от хората, живеещи векове след големите класици на гръцката и индийската литература. Това е довело до необходимостта съчиненията да се снабдяват с езикови коментари, а също и до възникването на специални съчинения, които да обясняват езика. В Гърция тази “техника”, това “изкуство” за описание на езика (части на “логоса”, “словото”) е наречено **υρακματικη τέχνη** и дълго време е било смятано за изкуство, майсторлък (гр. **Τέχνη**, лат. **ars**, старобългарски **ХЪДОЖЬСТВО**).

Според най-прочутия граматик на гръцкия свят, Дионисий Тракийски, граматиката (има пред вид **съчинението** по граматика) се състои от 6 части:

1. Подбор и четене според прозодията.
2. Обяснение на поетическите тропи.
3. Тълкуване на трудните думи и изрази.
4. Изследване на етимологията на думата (през античността под етимология се разбира това, което днес се нарича морфология).
5. Подбор на аналогии.
6. Естетическа критика на художествените творби.

Вижда се, че тук съчинението по граматика си поставя широки задачи, някои от които днес решават теорията на литературата, историята на литературата, литературната критика. Същевременно граматиката на Александрийската школа (свързана с град Александрия в Египет), предлага съчинения, в които описанието на езика все повече се обособява от чисто литературното описание и се описва цялостно строежът на гръцкия език, а не само на формите, употребени в един или друг текст. Данните за езика обаче се черпят само от писмените литературни текстове, чийто език се смята за правилен и препоръчителен.

Възникването на граматиката от нуждата да се тълкуват стари

литературни произведения е довело по необходимост до възгледа, че филологията се състои от “коментар” на писмени текстове (езиков, обяснителен, оценящ и т.н.). Специалистът по филология е специалист по определена филология (класическа, немска, българска и т.н.). И днес голяма част от филолозите се ориентират към изследването на езиковата страна на писмените паметници, което включва литературата, проучвана от съответните филологии. В своята работа те използват постиженията на развитата наука за езика – лингвистиката. Лингвистите обаче смятат, че задачите на лингвистиката са много по-широки от тези, които се виждат в рамките на филологията.

Филологията в своя класически вид (проучване на писмените паметници на един език) има своя собствена практическа насоченост. Преди всичко тук е важна нейната функция на това, което австрийският езиковед Хуго Шухарт (1842-1927) нарича “отечествознание” (“Ако някой пожелае да разглежда всяка от многобройните филологии в качеството ѝ на практически предмет, в качеството на един вид “отечествознание”, то аз не бих имал нищо против” – пише Шухарт в своята критична статия “За фонетичните закони”).

Споменатият вече Марциан Капела е изобразил Граматика с атрибутите на лекаря: тя носи нож, тояга и кутия с балсам. Средновековният философ от шартърската школа Джон от Солсбъри през XII век в съчинението си “Металогикон” обяснява това изображение много съчувствено:

Тя използва ножа да окастри грешките и да изчисти езика на децата, като ги кърми, храни и насочва по пътя на философията, докато ги научава да не бърборят, използвайки варваризми и солецизми. Тоягата използва, за да наказва нарушителите; а с балсама на благородството и полезността, плод на услугите ѝ, тя облекчава страданията на своите болни

Обучението по граматика през Средните векове е било част от основната подготовка на ученика – така нареченият **тривиум** (съвкупност от три дисциплини, наред с граматиката са реториката и диалектиката), тя изгражда “тривиалното” знание на образования човек. По-високата степен – така нареченият **квадривиум** – вече се основава на четири курса: аритметика, музика, геометрия и астрономия. Заедно те образуват така наречените “седем свободни изкуства” (*septem artis liberales*), в които обучението е било до равнище калфа (бакалавър на изкуствата) или на равнище майстор (магистър на изкуствата).

Граматиката за средновековния човек е нещо като медицината: тя лекува, реже лошото и излишното (варваризмите – чуждите думи, солецизмите – изрази, които издават провинциален произход), бие с тоягата, налага с лечебен балсам. Граматиката – според Средновековието – не изучава, не задоволява чистата любов към знанието, не е наука. С проучвания върху езика се занимава философията (и главно – логиката), които обаче се занимават и с много други неща.

През началото на XIX в. в немската наука кристализира идеята за т.нар.

Wissenschaften (висеншафти) – едно ново понятие, което първоначално включва само историята, филологията и философията. Започва обособяването на хуманитарните науки като самостоятелни клонове на знанието – висеншафт за духовното (*Geisteswissenschaft*). Науката за лингвистиката е резултат от развитието на тази идея и немското название на лингвистиката е обикновено *Sprachwissenschaft* – един от видовете *Wissenschaft*, който се занимава с езика. Има по-късни опити лингвистиката да се специализира по-тясно и с името си (в немското езикознание са предлагани имената **глотика**, както и “английският” лингвистика).

Обособяването на лингвистиката е част от членението на хуманитаристиката в отделни хуманитарни науки (*Wissenschaften*), започнало в Германия от началото на XIX в. и бързо обхванало цяла Европа

Авторката

ПЪРВА ГЛАВА

ЛИНГВИСТИКАТА КАТО НАУКА

1. ОБОСОБЯВАНЕ НА ЛИНГВИСТИКАТА

Едно от предимствата на лингвистиката пред други науки (което е и неин недостатък в други случаи), е, че тя изследва нещо, което всеки “знае” (всеки човек владее поне майчиния си език) и за което повечето хора имат някакво мнение. Научната картина на езика, създавана от науката, се конкурира с житейската; но също така и се влияе от нея. Лингвистиката е наука, силно повлияна от т.нар. **народна лингвистика**, от която е заимствала основните си понятия: **език**, **дума**, **израз** и др.

Преди XIX век въпросите на езика се разглеждат от граматичите, логиците и философите. Това дава възможност много от проблемите на езика да се поставят в широк план, като част от знанието за човека и за света. Специфичните въпроси на езика обаче не могат да се проучат внимателно и в детайли, да се види особеното място, което заема езикът сред другите човешки явления.

Едва в началото на XIX век блестящи немски учени обособяват специална наука, която да изследва езика по нов начин – с метод, който да отговаря на новото време. Така възниква и въпросът как да се нарича тази наука.

Лингвистика (отначало във формата *linguistic* (т.е. като съществително име в единствено число) е термин, който идва в английския език от немската наука (нем. *Linguistik*). Големият Оксфордски речник на английския език в изданието си от 1933 г. (т. VI) дава за *linguistic* (sic!) определението “the science of languages; philology (науката за езика; филология) и сочи за първа писмена употреба на думата в английски цитат, възходящ към 1837 г., който гласи: “Можем да наричаме науката за езика лингвистика (*linguistic*), както тя се нарича от най-добрите немски автори”. В английския език по-нататък формата е преобразувана граматически в име, което има само множествено число (*plurale tantum*), подобно на означенията на други науки в английския език, като *mathematics* (буквално ‘математики’), *physics* и т.н..

Август Шлайхер – един от големите немски лингвисти от миналия век – не харесва термина лингвистика и го заменя с друг термин: **глотика** (от гръцката дума *γλῶττα*, диал. *γλῶσσα* ‘език’, т.е. с гръцки изходен термин, вместо латинския в **лингвистика**). Още в началото на своя “Компендиум”, Шлайхер сочи, че терминът **глотика** не е създаден от него, а вече отдавна се употребява в университетската библиотека (вероятно, в Лайпциг, където е протекъл научният живот на А. Шлайхер). В немската наука обаче за науката, която изучава езика, се е утвърдил чисто немският термин **Sprachwissenschaft** (по образец на който вероятно е образуван и чисто славянският термин **езикознание**, рус.

языкознание). Днес някои немски автори правят интересна терминологична разлика между “езикознанието” (*Sprachwissenschaft* - наука за езика, която използва по-класически методи) и “лингвистиката” (*Linguistik*), която се свързва главно с новите клонове и направления в науката за езика.

Опити за терминологично разграничаване прави и една известна датска школа, изучаваща езика, която означава своята област като “глосематика” (термин, подобен на предложения от Шлайхер. Днес названието **глосематика** служи само за означаване на датската школа, която в момента в голяма степен е изчерпала своята влиятелност в науката).

В България повечето автори използват термина **езикознание**, но се среща и неговият синоним **лингвистика**.

Има едно изключение от синонимията на термините **лингвистика** и **езикознание**, причината за което е възникването на термина **приложна лингвистика** със значение, използвано от средата на осемдесетте години на XX век главно в англоезичната литература. Под **приложна лингвистика** в тази традиция започва да се разбира главно обучението по чужди езици.

Още към средата на миналия век българските интелектуалци бързо са оценили ролята на новата наука, затова и терминът **езикознание** по това време е навлязъл в българския речник. Първоначално Георги Раковски (в съчинението си *Ключ болгарского языка*, завършено през 1865) говори за “*новото изкуство языка la science du langage*”. През 1868 г. Теодосий Икономов (1936–1871), родом от от Свищов, започва да издава списание с научни амбиции “Общ труд”, в програмата на което сочи към главните неща, на които редакцията ще обръща внимание, “*йезикознанието*”: “*йезикознанието, а особито – издирванията върх нашия роден йезик*”.

Една от най-влиятелните модерни школи в науката за езика – генеративизмът (възникването на която се свързва преди всичко с името на американския лингвист Аврам Ноъм Чомски) предпочита обаче да се легитимира не като лингвистика, а като **граматика** - генеративна граматика. Означението **граматика** възхожда към античността и по времето на елинизма се прилага за съчинения, които се занимават главно с описанието на видовете думи (части на речта) и граматическите начини, по които те се променят – “Изкуството на граматиката” (или “Майсторството на граматиката”) – *Γραμματικῆ τέχνη*. Античните **граматики** (главно чрез латинските) са образци за създаване на средновековната граматическа традиция, която в европейските университети се сближава с логиката. Своеобразен връх в опита за свързване на граматиката с логиката са опитите през XVIII век (главно – във Франция, в школата от манастира Пор Роаял) да се създаде универсална граматика (една граматика, описваща всички езици). Началото на XIX век се свързва с възникването на нов тип изследвания върху езика и “граматиката” вече се включва в езикознанието в подчинена и трансформирана

роля. Генеративната граматика, създадена главно по идеи на Н. Чомски, се определя като връщане към старата (класическа, традиционна) граматика, граматиката от периода “преди лингвистиката”, за да изследва по нов начин нейните възможности и да доразвие заложено в нея на съвсем ново равнище.

Курсът по общо езикознание (на въвеждащо равнище – “Увод в езикознанието” или “Увод в общото езикознание”) е традиционен курс за филологическите университетски специалности. Българската университетска книжнина не е особено богата на учебници и помагала, които да служат за подготовка на студентите. Една от причините е, че българските студенти обикновено са имали възможност да използват чуждестранни пособия (и в течение на десетилетия – руските учебници, които обаче в повечето от случаите не дават по-цялостна представа за развитието на науката и се концентрират върху своите национални традиции, сами по себе си забележителни).

През 1927 г. у нас като университетски издания излизат два труда, едно от предназначението на които е да бъдат студентски пособия.

Трудът “Общи принципи на езикознанието с оглед на българския език” (Годишник на СУ, ИФФ, кн. XXIII,2) на **Беньо Цонев** е бил готвен от автора като част от неговото забележително изследване “История на българския език”.

Големият български езиковед **Стефан Младенов** (1880–1963) през 1927 г. публикува първото издание на “Увод во всеобщото езикознание” (II изд. от 1943 г.); в увода към второто издание авторът е посочил езикознанието в една роля, която наистина е може би най-ценното в хуманитаристиката:

Срещу езикознанието на миналия век, което по едно време щеше да тръгне по безотрадния път на естествениците-материалисти, за които човекът е това, което яде (“Der Mensch ist, was er isst”), днешната езикова наука трябва да цени преди всичко духовното начало, и – нека повторим и тука заключителните думи на уводната глава: в едно време на безогледни и жестоки борби само за материални интереси всеобщото езикознание може да внесе малко повече преклонение пред Светия Дух за полза на озверените човече!

Ст. Младенов е много изтъкнат български езиковед с международен авторитет и един от авторите, чиито трудове имат главната заслуга един от езиците, на които се позовават световните автори в трудове по общо езикознание, да бъде старобългарският (Old Bulgarian), примери от които са анализирани от големия американски лингвист Л. Блумфийлд, оксфордския професор У. Ентуистъл (Aspects of language, 1953) и др..

През 1959 год. излиза първото издание на “Езикознание” с автори **Владимир Георгиев** и **Иван Дуриданов** (IV изд. от 1978 год). Владимир Георгиев е известен специалист по палеобалкански езици (старите, мъртви днес езици, които в миналото са били разпространени на територията на Балканския полуостров). Той е известен преди всичко с разработката на специален метод, с

който езикознанието успява да възстанови особеностите на езици, за които няма запазени преки данни. С този метод работят и други учени от т.нар. “Георгиева школа” – главно в Австрия и Белгия. Иван Дуриданов (род. 1920 г.) има международен престиж в областта на палеобалканистиката.

По-нови издания са книгата на **Славчо Петков** “Основи на езикознанието (Учебно пособие за студентите от СУ”Климент Охридски – филиал Благоевград)” (Благоевград, 1978) и **Моско Москов** “Езикознание. В помощ на учителите по български език”. София, 1982; друга книга на същия автор е “Език и езикознание. Част първа. Онтолингвистика”. София, 2000, с предвидени за издаване втора и трета част (смъртта на автора през 2001 г. вероятно ще остави неговия творчески план неосъществен). До голяма степен систематизиран курс предлага и “Увод в езикознанието” на **Живко Бояджиев** (Пловдив, 1995; София, 2000). Ориентация, която в много отношения е по-модерна за българското езикознание, предлага трудът на **Илияна Кръпова** “Лекции по езикознание” (Пловдив, 2000).

2. КАКВА НАУКА Е ЛИНГВИСТИКАТА?

Езикознание – това е **научното изучаване на езика**. Това определение е наречено “обичайно” от английския езиковед **Джон Лайънс** (срв. Лайънс 1987:1 от препоръчаната библиография в края) – учен от Кеймбриджкия университет, получил рицарско звание и благородническата титла **сър** (сър Джон Лайънс) за приноса си в лингвистиката. Това твърде общо определение е било обект на остра критика в руските лингвистични трудове през седемдесетте години, защото то наистина е **малко** информативно. Безусловно вярно, това определение се нуждае от уточнения.

Първо, какво означава “научно изследване”?

Второ, дали всяко научно изучаване на езика е вече лингвистика и може ли езикът да се изучава и от някоя друга наука?

Трето, какво означава “език”?

Преди да пристъпим към всеки от тези въпроси поотделно, трябва да поставим един въпрос, който през различните периоди е получавал различни отговори: **Само човекът ли има език?**

Някои автори са смятали, че липсата на език при животните се дължи просто на липсата на добро обучение. Френският философ **Жулиен Офре дьо Ламетри** (1709-1751) например в своята книга “Човекът-машина” (впрочем, публикувана без името на автора през 1747 г. и изгорена публично като нечестива) твърди, че ако една човекоподобна маймуна внимателно се обучава на човешки език (например, със старанието, с което се обучава глухо дете), то тя ще проговори.

Интересен (днес – почти забравен) експеримент е направила съветската психоложка Надежда Ладигина-Котс, която го е отразила в своята книга “Детето на шимпанзето и детето на човека в техните инстинкти, емоции, игри, навици и изразителни движения” (публикувана в Москва през 1935 г.). Заедно със собственото си бебе-момченце тя е отгледала и едно новородено шимпанзе, като подробно е отразила развитието и на “двете” си рожби. Макар да е полагала усилия да ги отгледа при еднакви условия, експериментаторката е отбелязала големите разлики в тяхното развитие. В определен момент момченцето започнало да усвоява езика, докато при шимпанзето не се наблюдавало нищо подобно.

След бурна дискусия през третата четвърт на ХХ в., в края на този век и в началото на ХХIв. в науката преобладава мнението, че човешкият език се отличава съществено от формите за общуване, които се наблюдават при животните. С други думи, приема се, че само човекът има език.

Как е възникнал езикът? В науката е имало периоди, в които изследването на този въпрос се е смятало за принципно невъзможно. Известен е случаят с **Парижкото лингвистично дружество**, което при своето организиране през 1866г. записва в устава си, че материали по въпросите на езиковия произход (както и по въпросите на универсалния език) дори не се разглеждат. При това обаче през 1975 г. американският антрополог Гордън У. Хюс е систематизирал основната библиография по въпроса и включва в нея към 11 000 заглавия.

Исторически са се оформили няколко различни възгледа по този въпрос (известни като “теории”), повечето от които имат и подигравателни названия, дадени им от техните противници. Най-близо до “здравия разум” на обикновения човек е **звукотражательната теория** (чието поигравателно название е “теория бау-бау”). Установено е, че към четиригодишна възраст децата започват да задават въпроси от типа на “*Защо кокошката се казва кокошка?*”, на което получават от родителите си в отговор нещо от типа на “*Защото казва ко-ко-ко*”. Смята се, че тази “теория” в научното мислене е подкрепяна още в Стара Гърция от школата на философите-стоици (които през III в. пр. Хр. търсят връзка между предметите и техните названия). Като отчетлива идея звукотражательността е формулирана от немския философ Готфрид Лайбниц (1646-1716), който обаче освен за звукотражательност говори и за естествена връзка между предмета и движенията в говорния апарат. Така, той пише, че “*В произхода на езика има нещо естествено, което сочи някаква връзка между предмета и движенията в говорния апарат*”.

Втора популярна през вековете теория е **афективната** (или междуметна), която извежда произхода на езика от емоционалните възгласи. Противниците ѝ са я нарекли “теория ах-ох”. Отчетливо е формулирана от големия хуманитарист Йохан Хердер (1744-1803), който е участвувал в един конкурс за научно съчинение, обявен от Берлинската академия. В конкурса се е развивал отговорът на въпроса

“*Могат ли хората, предоставени на вродените си способности, да създадат свой език?*” Своето съчинение Хердер е започнал с твърдението “*Бидейки още животно, човекът е имал свой език*” (трудът е издаден през 1772). Макар че Хердер е спечелил конкурса на Берлинската академия, днес афективната теория не привлича много симпатии.

Съществуват още десетина “теории” за произхода на езика, но общото научно мнение е, че съвременната наука е много далеч от решаването на глобалния проблем за произхода на езика. През последната четвърт на ХХ в. в американската наука започват да преобладава възгледът за вроден характер на човешкия език (или на една теория за него), зададени по интуитивен начин.

3. НАУЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

3.1. НАУЧНА ЛИНГВИСТИКА И НАРОДНА ЛИНГВИСТИКА

Научното изследване се различава от другите начини да се изучи един обект по това, че науката разполага със своите разработени методи за изследване. Позитивизмът, характерен за ХХ век, според някои автори преувеличава ролята на метода. Изявен противник на метода като същност на научното изследване е американският философ **Пол Файерабенд**. Положението в науката лингвистика обаче е такова, че научните изследвания по правило са изпълнени чрез прилагането на един или на няколко от разработените методи. Езикознанието може да изучи само тези страни на езика, които се поддават на изследване с нейните методи. За жалост, много от най-интересните въпроси, свързани с езика, не могат да получат решение, защото остават извън възможностите на научните методи. Научното изследване (при нормален научен развой) се вписва в определена научна парадигма (ако не е така, или ще предизвика смяна на парадигмата – “революция” в науката, за което има малки шансове, или ще остане незабелязано). При все че науката е общочовешка и създава общочовешки ценности, научното изследване е зависимо и от условията и мястото, в които възниква.

Както за езика, така и за много други явления от действителността съществуват знания, натрупани в културата на отелните народи в продължение на векове и предавани със средствата за разпространение на фолклорната култура – по устен път, с поддръжката на традицията. В своята съвкупност те образуват народната епистемология (епистемология – от гр. *Επιστήμη* ‘наука’). Някои автори говорят за **народна лингвистика** – народно познание за езика, което е различно от научното. В народната лингвистика се съдържа съвкупност от понятия, с които се описват елементи и особености на езика – например, реч, дума, слово, говор. Част от понятията на научната лингвистика са наследени от народната лингвистика – например, понятието дума, понятието реч, понятието звук и други. Към този

вид понятия спада и основното понятие на научната лингвистика – език. Всички понятия на народната лингвистика съдържат здрав разум, но науката често противоречи на здравия разум. Фактът, че научната лингвистика е заимствала някои понятия от народната лингвистика, е донякъде пречка за нейното развитие. Затова лингвистиката особено много се нуждае от изясняване на своите понятия, от стесняване и точно дефиниране на техния обем. Това е и една от основните задачи на научната лингвистика.

3. 2. МЕТОДИ

Методът е съвкупност от средства за събиране и обработка на факти. Методът задължава изследвателя да обръща внимание само на част от реално съществуващите факти. Езикът, както всички знаят, съществува чрез множествеността на езиците. Във всеки език има множество от елементи и връзки и отношения между тях. Кой от тях са “важни” и заслужават внимание, определя избраният от изследвателя метод. “Важните” езикови факти могат да се разглеждат във връзка с факти и явления, съществуващи извън езика (например, структурите на обществото, институциите, човешкото съзнание, историята на народите, територията, на която се разпростират езиковите явления и т.н.). Всичко това дава възможност езикът да се разглежда чрез използването на различни методи, всеки от които да смята определен вид езикови факти за “важни” и “да не забелязва” другите. Науката като велико достижение на човечеството има някои общи методи за научни изследвания, които се прилагат и в езикознанието.

Отделните методи се конфронтират. Винаги е имало взаимно неразбиране между привържениците на различни методи.

Споменатият вече американски философ Пол Файерабенд се е съсредоточил върху една от особеностите на науката, свързана с възникването на големите открития. Според него, те са ставали по две причини: или някои мислители съзнателно са решили да не спазват определени правила на метода, или несъзнателно са решили да не спазват тези правила. Според автора, единственият принцип, който не пречи на прогреса, е “**Всичко може**” (Anything goes). Тук може да се обърне внимание на факта, че може да не се спазва (съзнателно или не) само нещо, което вече съществува.

3.2.1. Дълбоките основи на метода

Индукция срещу дедукция

Индукцията и дедукцията не са методи (обикновено те се определят като подходи), но те характеризират съвкупности от методи: едни методи се

характеризират като индуктивни, а други – като дедуктивни. Първоначално индукцията и дедукцията не са смятани за противоположни една на друга. Френският философ Ръне Декарт (1596-1650) например противопоставя помежду им не индукцията и дедукцията, а дедукцията и интуицията. През последните няколко века, до днес, една на друга се противопоставят индукцията и дедукцията.

Индукцията (от лат. in-ductio, бук. ‘въ-веждане’) е подход, при който реалните факти ни “водят” към теорията, която да ги обясни. Най-често индукцията се определя като разсъждение от конкретното към общото. Обикновено обаче за обяснението на фактите (“конкретното”) се създават не една, а няколко теории. Често в определен период “за доказана” се приема една теория, а в по-късен период – друга.

Дедукцията (от лат. de-ductio, букв. ‘из-веждане’, ‘от-веждане’) предлага точно обратното и обикновено се определя като разсъждение от общото към конкретното. При нея първо се изгражда теорията и от нея се “извеждат” фактите, които **трябва да съществуват**, според изискванията на теорията. Ако те са в грубо противоречие с реалността, теорията трябва да се изостави, но на практика проверката дали има такова противоречие е много трудна.

Терминът **дедукция** е възникнал сравнително късно: употребен е за първи път в съчинението на римския философ-неоплатоник Боеций (480 г.-525 г.) “Ad catheticos syllogismos introductio”, издадено през 1492. Тук то все още има друго значение и е превод на един Аристотелов термин (на термина ἀπαγωγή, така, както е използван в съчинението на Аристотел “Първа аналитика”, II) – с този термин се означава решаването на един проблем чрез свеждането му до по-очевидни положения. Днешното разбиране за дедукцията вече е друго:

Индукция: разсъждение от частното към общото.

Дедукция: разсъждение от общото към частното.

В руслото на дедуктивните разсъждения е възникнала идеята за моделирането, използването на модели.

Под **модел** се разбира евристично устройство, което в определени отношения наподобява някакъв обект за изследване. Моделът може да бъде материален (например, Кольо Фичето, големият самороден български архитект, предварително е изготвял за своите мостове малки материални модели. Тук обаче той не е проучвал, а сам е създавал своите обекти – мостовите). Материални са и по-абстрактните модели например, графичните схеми. Един от най-големите лингвисти в света, Ноъм Чомски, цели да създаде граматическо описание на езика, което да бъде своеобразна “машина на хартия” – да опише материално устройство, което, ако се реализира по материален начин, да може да работи.

Моделирането като начин за изучаване на обекти, трудни за пряко наблюдение,

Vachek, J. (comp.). A Prague school reader in linguistics. Bloomington, 1964
 Voegelin, C.F. and F.M.R. Voegelin. Classification and index of the world's languages.
 New York etc., 1977

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	3
ПЪРВА ГЛАВА. ЛИНГВИСТИКАТА КАТО НАУКА.....	8
1. Обособяване на лингвистиката.....	8
2. Каква наука е лингвистиката?.....	11
3. Научното изследване.....	13
3.1. Научна лингвистика и народна лингвистика.....	13
3.2. Методи.....	14
3.2.1. Дълбоките основи на метода: индукция срещу дедукция.....	14
3.2.2. Позитивизъм срещу идеализъм и ментализъм.....	16
3.3.3. Теории "Божия истина" и "фокус-бокус".....	26
3.3.4. Еднообразие срещу катастрофизъм.....	28
3.4. Специфични методи на лингвистиката.....	28
4. Общо, частно, "теоретично" езикознание.....	29
4.1. Общо и частно езикознание.....	29
4.2. Съществува ли "теоретична лингвистика".....	31
4.3. Частно езикознание.....	31
5. Научни парадигми и научни традиции.....	32
5.1. Научна парадигма.....	32
5.2. Научна традиция.....	33
5.2.1. Национална традиция.....	33
5.2.2. Традиция на лингвистичните кръжоци.....	35
5.2.3. Големите лингвисти на "малките" народи.....	36
6. Само лингвистиката ли изучава езика?.....	40
6.1. Език и логика.....	41
6.2. Език и психология.....	43
6.2.1. Психичното.....	43
6.2.2. Съзнанието.....	44
6.2.3. Език и неосъзнавано.....	45
6.2.4. Психолингвистика.....	47
6.3. Език и социология.....	49
6.3.1. Социално явление ли е езикът?.....	50
6.3.2. Организация на езика и организация на социума. Социолингвистика.....	50
6.3.3. Етнометодология в изследванията на езика: анализ на разговора.....	52
6.4. Език и етнология.....	54
ВТОРА ГЛАВА. СРАВНИТЕЛНО-ИСТОРИЧЕСКИ МЕТОД.....	66
1. Възникване на метода.....	66
1.1. Роля на запознаването със санскрита.....	66

1.2. Оформяне на метода.....	68
2. Дарвинова научна парадигма в езиковедението.....	71
2.1. Езиково семейство.....	71
2.2. Сравнителна и историческа част на метода.....	72
2.2.1. Реконструкция.....	73
2.2.2. Понятие за праезик.....	74
2.2.3. Модел на родословното дърво.....	76
2.2.4. Алтернатива на Шлайхеровия модел: вълнов модел.....	78
2.2.5. Прародина.....	79
2.2.6. Дарвинова вътреиновидова борба и борбата между езиците.....	80
2.2.7. Биологична еволюция и еволюция при езиците.....	80
3. Типологична класификация на езиците.....	81
3.1. Коренови (изолиращи) езици.....	81
3.2. Аглютиниращи (прилепващи) езици.....	83
3.3. Флективни (гъвкави) езици.....	84
3.4. Видове флективни езици.....	86
3.5. Интерпориращи (включващи) езици.....	87
3.5. Свързан ли е типът на езика с мястото в езиковата еволюция?.....	88
3.6. Езикът като организъм.....	90
4. Нютонова парадигма в лингвистиката. Чладограматическа школа.....	90
4.1. Звукови закони.....	91
4.1.1. Закон на Грим.....	91
4.1.2. Имат ли изключения звуковите закони?.....	93
4.2. Принцип на аналогията.....	95
4.3. Някои звукови закони.....	96
4.4. Особености на понятието за закон в лингвистиката.....	97
4.4.1. Различават ли се законите в лингвистиката от законите, формулирани в природата?.....	97
4.4.2. Кои са движещите причини за звуковите закони?.....	98
4.5. Доказателства за реалността на звуковите закони.....	101
4.5.1. Ларингална хипотеза.....	101
4.5.2. Данни от Критско-микенските текстове.....	103
5. Приложения на сравнително-историческия метод.....	104
5.1. Развитие на етимологията.....	104
5.1.1. Научна етимология.....	104
5.1.2. Народна етимология.....	105
5.1.3. Хумор на етимологията.....	105
5.2. Етимологични речници.....	105
5.3. Пътят на думите и пътят на културните влияния.....	106
5.4. "Метод на Георгиев": реконструкция на мъртви езици без писмени данни	

за тях.....	109
5.5. Глотохронология.....	110
5.5.1. Метод на Суодеи.....	110
5.5.2. Относителна глотохронология.....	112
5.6. Сравнително-историческият метод и другите методи на езиковедението.....	112

ТРЕТА ГЛАВА. ЕЗИЦИТЕ ПО СВЕТА.....	113
1. Разпространение на езиците.....	113
1.1. Разпределение на езиците по семейства.....	113
1.2. Разпределение на езиците по първи (майчин) език на говорещите.....	114
1.3. Имената на езиците.....	115
1.4. Официален държавен език.....	116
1.5. Официалните езици в Европа.....	117
1.6. Езици на официалното международно общуване.....	118
1.6.1. Официални международни езици.....	118
1.6.2. Работни международни езици.....	118
1.6.3. Езикови въпроси на Европейската общност.....	119
2. Генеалогична класификация на езиците.....	121
2.1. Индоевропейско езиково семейство.....	121
2.1.1. Славянска група.....	123
2.1.2. Балтийска група.....	125
2.1.3. Италийска група.....	125
2.1.4. Германска група.....	128
2.1.5. Келтска езикова група.....	131
2.1.6. Арийски (индо-дардско-ирански) езици.....	134
2.1.6.1. Индийска група.....	134
2.1.6.2. Иранска група.....	137
2.1.7. Тохарска група.....	143
2.1.8. Други индоевропейски езици.....	145
2.1.9. Стари езици на Балканския полуостров.....	147
2.2. Китайско-тибетско езиково семейство.....	152
2.2.1. Китайска група.....	153
2.2.2. Тибето-бирманска група.....	155
2.3. Афро-азиатско (афразийско) езиково семейство.....	158
2.3.1. Египетска група.....	159
2.3.2. Семитска група.....	159
2.3.3. Берберска група.....	163
2.3.4. Чадска група.....	163

2.3.5. Кушитска група	
2.4. Австронезийско (малайско-полинезийско) езиково семейство	164
2.4.1. Индонезийска група	165
2.4.2. Полинезийска група	165
2.4.3. Меланезийска група	165
2.4.4. Микронезийска група	166
2.5. Дравидско езиково семейство	166
2.6. Японски език	167
2.7. Алтайски езици (тюркско, монголско и тунгусо-манджурско семейство)	167
2.7.1. Алтайска хипотеза	167
2.7.2. Други предположения за родствени връзки на тюркските езици	168
2.8. Тюркско езиково семейство	169
2.8.1. Чувашки език	172
2.8.2. Якутски език	173
2.8.3. Къпчаши езици	174
2.8.4. Огузки езици	174
2.8.5. Карлукски езици	174
2.8.6. "Уйгурски" езици	175
2.9. Монголски езици	175
2.10. Тунгусо-манджурско езиково семейство	176
2.11. Австроазиатско езиково семейство	177
2.12. Корейски език	179
2.13. Тайско езиково семейство	179
2.14. Нигеро-конгоанско езиково семейство	179
2.15. Нило-сахарски езици	180
2.16. Американски (индиански, америндски) езици	181
2.16.1. Алгонкино-вакашко семейство	182
2.16.2. Семейство на-дене	182
2.16.3. Хокалтекско-сиуански езици (семейство хока-сиу)	183
2.16.4. Пенутианско семейство (семейство хока-сиу)	184
2.16.5. Тано-ацтекско семейство	184
2.16.6. Семейство мая-киче	185
2.16.7. Араваканско (аравакско) семейство	185
2.16.8. Карибско езиково семейство	186
2.16.9. Езиково семейство кечумара	186
2.17. Уралски езици	187
2.17.1. Угро-финско езиково семейство	187
2.17.1.1. Прибалтийскофинска група	188
2.17.1.2. Волжска група	188
2.17.1.3. Пермска група	188

2.17.1.4. Угърска група	188
2.17.1.5. Лапонска (саамска) група	188
2.17.2. Самоедски езици	189
2.18. Езиково семейство мяо-яо	189
2.19. Кавказки езици	191
2.19.1. Картвелска група	191
2.19.2. Нахско-дагестанска група	192
2.19.3. Абхазко-адгейска група	192
2.20. Хойсанско езиково семейство	192
2.21. Палеоазиатски езици	193
2.21.1. Ескимоско-алеутско семейство	194
2.21.2. Чукотско-камчатско семейство	194
2.21.3. Юкагиро- чуванско семейство	194
2.21.4. Енисейско семейство	194
2.21.5. Нивхски език	195
2.21.6. Айнски език	195
2.22. Други езикови семейства	195

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. ЕЗИКЪТ И ПРОСТРАНСТВОТО	197
1. Основи на ареалния метод	199
2. Лингвистична география	
2.1. Теоретичен принос на лингвистичната география	200
2.2. Движението "думи и неща"	201
2.3. Приложение на лингвистичната география: лингвистични атласи	203
2.4. Хумор на диалекта	205
2.5. Критика на лингвистичната география	206
3. Същинска ареална лингвистика (италианска неолингвистика, Пражски лингвистичен кръжок)	208
3.1. Италианска неолингвистика	208
3.2. Разработка на теорията за "стратите" в ареалната лингвистика	210
4. Пражският лингвистичен кръжок и идеите на ареалната лингвистика	213
4.1. Идея за "Балкански езиков съюз"	213
4.2. Идея за "Евразийски езиков съюз"	115
4.3. Идея за "Балтийски езиков съюз"	216
4.4. Идея за "Съюз на полисинтетичните езици"	216
5. Смесени езици (езици-кръстоски)	216
5.1. Пиджини	217
5.2. Креолски езици	219
5.3. Къде се появяват кръстосани езици?	220
5.4. Японският английски	221

ПЕТА ГЛАВА. СТРУКТУРАЛИЗЪМ.....	222
1. Структурализмът като съвкупност от идеи и структурализмът като метод.....	222
1.1. Структура.....	223
1.2. Структура, система и функция.....	224
1.3. Основни приложения на понятието структура.....	226
1.3.1. Социална структура.....	226
1.3.2. Начало на структурализъм в лингвистиката. Фердинанд дьо Сосюр.....	228
1.3.2.1. Езикът като система.....	228
1.3.2.2. Езикът като социална институция.....	229
1.3.2.3. Синхрния и диахрония.....	230
1.3.3. Език и реч.....	232
1.3.3.1. Език и реч в Сосюров смисъл.....	232
1.3.3.2. Компетенция и реализация.....	232
1.3.3.3. Езикова компетенция и комуникативна компетенция.....	233
1.3.3.4. Езиков потенциал и актуално езиково поведение.....	234
1.3.4. Два начина за анализ на езиковите факти: синтагматика и парадигматика.....	235
1.3.4.1. Синтагматика и синтагматични отношения.....	235
1.3.4.2. Парадигматика и парадигматични отношения.....	236
1.3.2.5. Два (четири) вида структури.....	236
2. Равнища на езиковия анализ.....	239
3. Фонетика, фонология, “фонемика”.....	239
3.1. Интерес към звуковата страна на езика.....	240
3.2. Фонология.....	240
3.3. Понятието фонема.....	241
3.4. Всички езици ли имат фонемна строеж?.....	242
3.4.1. Катастрофичен възглед за сричкофонемата.....	243
3.4.2. Възглед за сричкофонемата като единица в някои съвременни езици.....	244
3.5. Фонологизация на лингвистиката.....	245
3.5.1. Фонологична опозиция.....	245
3.5.2. Видове фонологични опозиции.....	246
3.5.2.1. Видове опозиции според системата като цяло.....	246
3.5.2.2. Видове опозиции според отношенията на членовете на проприцията.....	247
3.5.3. Различителни признаци.....	249
3.5.4. Може ли да се направи списък на различителните признаци?.....	250
3.6. Фонологизация на етнологията.....	253
3.7. Приложение на описанието с двоични признаци в етнологията.....	253

3.8. Емичен и етичен подход в етнологията.....	255
3.9. Фонология и фонемика.....	256
3.10. Фонемни организации: по-големи фонемични единици.....	258
3.10.1. Сричка.....	258
3.10.2. Фонологична дума.....	260
4. Морфология.....	262
4.1. Дума.....	262
4.1.1. Критерии за идентификация на думата.....	263
4.1.1.1. Стабилност.....	263
4.1.1.2. Невъзможност между частите на една дума да се вмъкне друга дума.....	263
4.1.1.3. Думата – най-малка свободна единица.....	264
4.2. Лексема и лексемна форма – словоформа (алоекса).....	265
4.3. Части на речта.....	266
4.3.1. Частите на речта в Средновековната философия.....	268
4.3.2. Проблеми на списъка на частите на речта.....	270
4.3.3. Частите на речта в различни езикови семейства.....	271
4.4. Морфема.....	272
4.4.1. Морфема и морфемна форма.....	272
4.4.2. Морфонологията – изучаване на материалните форми на морфемите.....	273
4.4.3. Видове морфемни.....	274
4.4.3.1. Корени.....	274
4.4.3.2. Афикси.....	274
4.4.4. Трудности на морфемния анализ.....	280
5. Синтаксис.....	281
5.1. Граматическо описание на изречението.....	281
5.2. Логическо описание на изречението.....	282
5.3. Психологическо членение на изречението.....	284
5.4. Структурно членение на изречението: части на изречението според англоезичната граматическа традиция.....	285
5.5. Основни схеми на изречението.....	288
5.5.1. Синтактични схеми.....	289
5.5.2. Видове основни схеми на изречението: класификация на А. Дир.....	290
5.5.2.1. Ергативна конструкция.....	291
5.5.2.2. Номинативна конструкция.....	293
5.5.2.3. Афективна конструкция.....	293
5.5.2.4. Други конструкции.....	294
5.6. Генеративна граматика.....	294
5.6.1. Основни понятия – категории.....	295
5.6.2. Дърво.....	296